

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Heikkilä, Hannu

Title: Väestönsiirtojen historiaa uskarelianismin hengessä

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Suomen historiallinen seura ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Heikkilä, H. (2020). Väestönsiirtojen historiaa uskarelianismin hengessä. Historiallinen aikakauskirja, 118(3), 396-397.

vaikeiden vuosien tapahtumia. Professori Sergei Verigin johdattaa neuvostoajan alkuun artikkelillaan Sortavalan uusista asukkaista, ja kronologinen kaupunkihistoria jatkuu dosentti Yury Shikalovin laajassa artikkelissa, joka kattaa kaupungin vaiheet 1940-luvulta nykypäiviin saakka niin teollistumisen, koulutuksen kuin kulttuuritoimijoidenkin näkökulmista. Kaupungin muutosta tarkastelevien artikkeleiden välissä kiinnostavaa toimijuusnäkökulmaa tuo professori Olga Iljukhan artikkeli "Sortavala neuvostokauden muistoissa", joka käsittelee Sortavalaa oivasti siirtolaisten lasten toimintaympäristönä. Vaikka asuinympäristö ja elämäntapa olivat paikoin tiukastikin kontrolloituja, lasten tapa rakentaa omaa ympäristönsuhdettaan ei aina noudattanut ylhäältä päin asetettuja rajoituksia. Iljukha korostaa lapsuuden epäpoliittisuutta: moni sotienjälkeisessä Sortavalassa lapsuutaan viettänyt on vasta aikuisiällä ymmärtänyt oman kotikaupunkinsa menneisyyden.

Sortavala kuvaa kaupungin kokemia rajujakin muutoksia, mutta teoksessa nostetaan esiin myös jatkuvuuksia. Sortavalasta kasvoi kahteen kertaan koulukaupunki ja vanhaa, karjalaista kulttuuriperintöä on elvytetty asukkaiden vaihduttuakin. Suomalaisajan perintönä kaupunkikuvassa näkyy yhä edelleen 1900-luvun alussa luotu rakennuskanta, vaikka arvokkaat talot ovatkin päässeet huonoon kuntoon. Paikan menneisyyden arvostaminen yhdistää monia nykyisiä ja entisiä sortavalalaisia, jotka ovat sittemmin yhteisesti pyrkineet huolehtimaan kallisarvoisen rakennusperinnön säilymisestä. Tietyt asiat rajakaupungin arjessa pysyvät, vaikka valta ja asukkaat vaihtuvat.

FM, väitöskirjatutkija Veikka Kilpeläinen
Jyväskylän yliopisto

- 1 Uno Karttunen, *Sortavalan kaupungin historia*. Sortavalan kaupunki 1932.
- 2 Kaupungista tutkimusalustana ks. esim. Laura Kolbe, Kaupunkitutkimuksen traditio. Jatkuvuuksia ja murroksia Suomessa ja Skandinaviassa. Teoksessa Maria Lähteenmäki (toim.) *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. SKS 2009, 91-94; Katri Lento & Pia Olsson, Kaupunki, muistot ja muistaminen. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. SKS 2013, 7-9.

Väestönsiirtojen historiaa uuskarelianismin hengessä

Pirkko Kanerva, Terhi Kivistö & Olli Kleemola (toim.): **Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani**. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä. Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab. 2018. 252 s ISBN 978-952-7167-55-7.

Luovutettu Karjala elää keskuudessamme monin tavoin, kuten artikkelikokoelma *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani* osoittaa. Luovutettu Karjala ja siirtoväki ovat myös tutkimuksen kestoaiheita historian- ja kulttuurintutkimuksen kentillä. Siitä huolimatta teoksen yhtenä lähtöoletuksena on, että suomalaiset tuntevat huonosti siirtokarjalaisten historiaa. Näkemys perustuu 2010-luvun puolivälissä käytyyn kiivaaseenkin keskusteluun, jossa turvapaikanhakijoita rinnastettiin toisen maailmansodan vuoksi kotinsa jättäneisiin 400 000 Karjalan evakkoon. Vertaukset saivat sekä ymmärrystä että loukkasivat siirtokarjalaistaustaisia ja heidän omaisiansa, koska he kokivat rinnastusten kyseenalaistavan evakkojen aseman suomalaisina. Evakot olivat siirtyneet kotimaansa rajojen sisällä, eivätkä he näin olleet muualta tulleita pakolaisia.

Artikkelikokoelma oli tarkoitettu asiantuntijapuheenvuoroksi tähän keskusteluun, joka kuitenkin laantui nopeasti. Kuohahtaneesta pakolaiskeskustelusta kirjan julkaisuun kului noin kolme vuotta, joten artikkelikokoelma tutkimustietoon perustuvana pakolaiskeskustelun puheenvuorona ilmestyi ikään kuin liian myöhään. Ehkä tästä syystä sen kärjeksi on asetettu aikaa kestävämpi siirtokarjalaisuus, mutta myös muut evakkouden, väestönsiirtojen ja muuttoliikkeiden teemat - kuten Lapin evakot, sotalapset ja maahanmuuttajat - kulkevat välähdyksenomaisesti mukana.

Vertaisarvioitu kirja rakentuu kolmesta kokoavasta teemasta, joita ovat evakuoinnit, asuttaminen ja muistaminen. Kuhunkin teemaan sisältyy kolme artikkelia, minkä lisäksi kirjan avaa prologi ja päättää epilogi. Pirkko Kanervan, Terhi Kivistön ja Olli Kleemolan toimittamaa artikkelikokoelmaa on ollut kirjoittamassa yhteensä 11 tutkijaa, jotka ovat historian, etnologian, folkloristiikan, kasvatustieteen ja suomen kielen aloilta. Artikkeleiden syntytausta nojaa *Sodan pakolaiset-seminaarisarjan* esitelmiin, jotka pidettiin Turussa vuonna 2016.¹ Teos on julkaistu seminaarisarjan tavoin Siirtolaisuusinstituutin ja kustannusliike Oy Sigillum Ab:n yhteistyönä. Artikkeleiden aiheet ovat pääosin samat kuin seminaariesitelmien aiheet, mutta kaikki puheenvuoroja pitäneet eivät ole mukana kokoelmassa, ja toisaalta kirjaan on otettu seminaarin ulkopuolisten tutkijoiden artikkeleita, jotka käsittelevät muistojen ja

muistamisen tematiikkaa. Osassa artikkeleista paistaa läpi niiden tausta esitelminä, eivätkä vertaisarviointi ja toimituskunnan työ ole tasoittaneet tekstien välisiä laadullisia eroja.

Arvioin artikkelikokoelmaa evakotutkijan positiosta. Katson, että toimittajien tekemät painotukset asettavat suomalaisten väestönsiirtojen historiaa uus-karelianistiseen kehykseen. Uuskarelianismilla tarkoitetaan nykypäivän katsontatapaa, jossa menetettyä Karjalaa värittää ihannoiti (s. 157). Ihannoiva ja kaihoisa suhtautuminen on hienoviriteistä, mutta sitä alleviivaa esimerkiksi valittu otsikko *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani*. Se on mukaelma kirjailija Paavo Rintalan sanoista (s. 25 ja 226). Samalla linjalla jatkaa täsmentävä alaotsikko "Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä", joka jättää ulkopuolelleen osan artikkeleista. Siirtokarjalaisten lisäksi käsitellyiksi tulevat jossakin määrin myös sotalapset ja maahanmuuttajat etenkin toisen maailmansodan ja sitä edeltäviltä vuosilta. Päähuomio on kuitenkin kohdistettu siirtokarjalaisiin ja uuskarelianismiin verhoudutaan niin ikään epilogissa, jossa nostatetaan karjalaista identiteettiä tässä ajassa.

Vaikka tietoteos sai alkukipinänsä pakolaiskeskustelusta, vetoaa se todennäköisesti etenkin laajaan tiedeyhteisön ulkopuoliseen lukijakuntaan, siirtoväkeen kuuluneisiin ja heidän jälkipolviinsa. Kirja kokoaa yhteen faktoja, näkökulmia ja muualla julkaistuja tutkimustuloksia, minkä vuoksi artikkeleiden kirjo on runsas: Karjalan menettämisen poliittinen historia, evakuointien kokemushistoria, sotalapsien, lapsievakkojen, maahanmuuttajien sekä asutustoiminnan historia, muistitietohistoria ja tunteiden historia. Tutkimussuuntaukset paikantuvat etenkin uuden sotahistorian, kokemushistorian ja muistitietohistorian kentille. Osa artikkeleista perustuu tutkimuskirjallisuuteen, osa alkuperäislähteisiin. Vastaavasti abstraktion taso liikkuu aineistolähtöisestä ruohonjuuritason kokemusten kuvauksesta teoreettiseen muistin tarkasteluun. Alkuperäislähteinä on käytetty muun muassa haastatteluaineistoja, julkaistuja päiväkirjoja, evakkokaskuja, evakkomuistelmia, sanomalehtiä, mielialaraportteja ja kirjeitä. Kokonaisuus kurtottelee moneen suuntaan, mutta häiritsevää toistoa ei esiinny. Toisaalta kokonaisuuden koherenttiutta olisi voitu lisätä suorilla viittauksilla artikkeleiden kesken.

Artikkeleiden kirjoittajat ovat pääosin aiheidensa ammattilaisia, joten sen puolesta lähtökohdat ovat otolliset. Käytännössä kirjoittajat tiivistävät ja toistavat aiempia tutkimustuloksiaan, mikä voi tuoda suuren yleisön tietoon etenkin 2010-luvulla ilmestyneiden väitöskirjojen antia. Kokoelmasta on nostettu esiin Koneen Säätiön Vuoden Tiedekynä 2020 -palkintoehdokkuuden myötä Tuomas Teporan artikkeli "Itsekkäät evakot ja ahneet isännät. Talvisodan evakuointien kokemushistoriaa" (s. 52-72).² Se erottuu edukseen, kuten myös

Outi Fingerroosin ja Ulla Savolaisen artikkeli "Luovutetun Karjalan yllirajainen muisti" (149-166). Teporan ansiona on muistitietoaineiston kokemushistoriallinen luenta, joka olisi saanut entisestään vakuuttavuutta kattavammalla aiemman tutkimuksen hyödyntämisellä. Fingerroos ja Savolainen onnistuvat analysoimaan uuskarelianismia ja tätä analyttistä otetta olisin kaivannut läpi koko kirjan.

Parhaimmillaan artikkelikokoelma antaa tietoa siirtokarjalaisten historiasta kotimaisten väestönsiirtojen konteksteissa. Teos on helposti lähestyttävä ja saatavissa myös vapaasti ladattavana verkkojulkaisuna. Ajatellen lukijakuntaa, joka koostuneen luovutetusta Karjalasta kiinnostuneista, eduksi olisi ollut, jos aiempää tutkimuskirjallisuutta olisi käsitelty kauttaaltaan laajemmin. Esimerkiksi tehokkaampi alaviitteiden käyttäminen olisi mahdollistanut tutkimuskirjallisuuden monipuolisemman hyödyntämisen ja osoittanut lukijoille aiemman tutkimuksen runsausta. Kokonaiskuva Karjalan evakkojen historiasta olisi ehkä kirkastunut, jos kokoelmaan olisi sisällytetty artikkeli kaupunkisiirtoväen vaiheista. Muuttoliikkeitä ja väestönsiirtoja olisi voinut havainnollistaa kartoilla. Kuvitus on pääosin SA-kuva -arkistosta.

Lupaavasti alkanut käsitteenmäärittely (evakko, pakolainen, turvapaikanhakija, sotasiirtolainen, siirtolainen, siirtoväki, siirtokarjalainen) jää kesken (s. 7-25), ja artikkeleiden välillä on pieniä eroja käsitteiden käytössä. Evakko-sana kuvasi alun perin sotatoimien tai niiden uhan vuoksi evakuoituja, kuten talvisodan evakkoja. Vakiintuneen tavan mukaan käsitteellä siirtolainen viitataan ensisijaisesti henkilöön, joka muutti toiseen maahan, esimerkiksi Suomesta Pohjois-Amerikkaan. Kuitenkin puhekielessä siirtolaisella saatetaan tarkoittaa myös evakkoja ja siirtoväkeä, mikä on siirtynyt paikoitellen artikkeleidenkin kieleen. Analyttisempää olisi käyttää muita termejä, joilla voi yleistää tai yksilöidä, mistä väestöryhmästä ja mistä kontekstista on kyse. Esimerkiksi siirtokarjalaiset ovat yksi siirtoväen ryhmä.

Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani summaa 2010-luvun tutkimusta, joka kohdistui etenkin luovutetun Karjalan siirtoväkeen. Siirtokarjalaisten oheen on tuotu muitakin väestönsiirtoja ja muuttoliikkeitä muistuttamaan, että evakuoinnit ja maahanmuutto ovat olleet moninaisia ilmiöitä. Tällaisenaan teos toimii eräänlaisena johdatuksena laajaan aihepiiriin ja on jälleen yksi osoitus siitä, miten luovutettu Karjala elää keskuudessamme. Samalla artikkelikokoelmaan on dokumentoitu lähihistorian vaihe, jolloin pakolaiskeskustelu herätti mielenkiintoa evakkojen historiaa kohtaan. Lukukokemuksena kokoelma on hieman epätasainen, koska kansien väliin on koottu lähtökohdiltaan erilaisia artikkeleita. Kokonaisuudella on tavoiteltu tieteellistä puheenvuoroa, jolla muistutettaisiin suurelle yleisölle siirtokarjalaisten historiasta. Tässä on tunnistettu hedel-

mällinen keskustelun paikka, mutta edelleen jää tilaa tieteelliselle keskustelulle suomalaisten väestönsiirtojen historiasta.

FM, väitöskirjatutkija Hannu Heikkilä
Jyväskylän yliopisto

- 1 Sodan pakolaiset -seminaarisarja, <https://www.sigillum.fi/sodan-pakolaiset-seminaarisarja/> (21.4.2020).
- 2 Vuoden Tiedekynä 2020 -ehdokkaat, <https://koneensaatio.fi/vuoden-tiedekyna-2020-ehdokkaat-on-julkistettu/> (23.4.2020.)

Ei vastakulttuurina vaan vaikutteena muiden joukossa

Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.):

Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa.

Vastapaino 2020. 323 s. ISBN 9789517687829.

Esoteria ja okkultismi ovat termejä, jotka nykykulttuurissamme erottuvat evokatiivisina, mutta yhtä lailla epä-määräisinä, niin sanotusti kielletyn kiinnostavina aihepiireinä, jotka varsinkin populaarisissa puheissa liitetään usein salatieteeseen ja huuhaa-ilmiöihin. 1990-luvulta asti ne ovat kuitenkin olleet myös kasvavan kiinnostuksen kohteena historioitsijoille, teologeille sekä muillekin kulttuurin eri piirteitä perkaaville akateemisille toimijoille. Tutkimuksellisesti kyse ei ole irrallisen toiseuden ja yksilöllisten kuriositeettien erottelusta vaan "[...] eurooppalaiseen historian kuvaan oleellisesti kuuluvasta elementistä", kuten Antti Harmainen ja Maarit Leskelä-Kärki toteavat *Historiallisen Aikakauskirjan* aiheita käsittelevässä kolmen vuoden takaisessa teemanumerossa.¹

Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen toimittama, suurimmalta osin turkulaisin voimin tehty uusi tietoteos *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa* paikantaa heti johdannossaan ongelman, jota se lähtee ratkaisuun. Vaikka aiheesta on kertynyt jo sievoisesti akateemista tutkimusta, alan perusteosta, josta niin sanotusti faktat löytyvät, ei Suomen osalta ole tekijöiden mukaan ollut saatavilla (s.7). Tämän on ihailtavan johdonmukainen ja kunnianhimoinen tavoite, jossa tietyin varauksin voidaan sanoa tekijöiden myös onnistuneen. Kirja rakentuu pääasiassa Turun yliopistossa vuosina 2018-2020 toimineen/toimivan Uuden etsijät -hankkeen ja sen tutkijaverkoston henkilöstön ja intressien ympärille, kuitenkin poissulkematta muitakaan kirjoittajia.

Kirja koostuu kolmesta osasta, joista ensimmäisessä käydään pääasiassa teoksen toimittajien voimin esote-

rian ja okkultismin käsitteistöä ja tutkimusta lävitse sekä luodaan yleiskatsaus alan suomalaiseen tutkimukseen. Toinen osa on teoksen oppikirjamaisinta antia sen koostuessa yksittäisluvuista, jotka avaavat kuuden voimakaimmin Suomessa vaikuttaneen liikkeen tai virtauksen historioita, pääasiassa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana. Näitä olivat spirituaalismi, psyykinen tutkimus ja parapsykologia, teosofia, ruusuristiläisyys ja Pekka Ervastian perintö, vapaamuurarius ja antroposofia. Kirjan kolmannessa osassa siirrytään tarkastelemaan esoterian kytköksiä eri yhteiskunnan ja kulttuurin osa-alueille, politiikasta taiteen kautta uushenkisyyteen ja popkulttuuriin. Kokonaisuudessaan teoksen rakennetta on helppo pitää perusteltuna, varsinkin aiemmin mainitun päätehtävän eli perusteoksen puutteeseen vastaamisen valossa. Kuitenkin etenkin toisen pääluvun aikana artikkelien välillä esiintyvä satunnainen toisteisuus saattaa hiukan puuduttaa, mutta toisaalta tähänkin osioon on sen luettelomaisuudesta huolimatta saatu mukaan kronologista etenevyyttä artikkelien järjestyksellä.

Kuten yllä todettiin, esoterian ja okkultismin historiallisen tutkimuksen trendi on 1990-luvulta ollut kasvava. Antoine Faivre'n (s. 1934) aatehistoriallista, ajatusmallien yhtenäisyyteen nojaavaa pohjatyötä jatkaneet ja laajentaneet nimet, kuten Wouter J. Hanegraaf, Hugh Urban ja Kocku von Stuckrad ovat kuluneen kolmenkymmenen vuoden aikana luoneet aate- ja kulttuurihistoriaa, uskontojuttutkimusta, modernisaatiotutkimusta, moninaisia gender-näkökulmia sekä taiteentutkimusta yhdistelevän hybridin (s. 19-23). Tämä näkökulmien pluralismi on myös arvioinnin alla olevassa teoksessa virkistävää, erityisesti Antti Harmaisen vahvimmin aatehistoriaan nojaavien panostusten erottuessa muista ainakin tälle lukijalle miellyttävällä tavalla niin teosofiaa kuin esoterian ja politiikan yhteyksiäkin käsittelevissä luvuissa.

Teoksen useiden kirjoittajien joukosta erottuu myös lukijalle mielenkiintoinen, niin kutsuttujen kokemusasi-antuntijoiden mukanaolo heille itselleen olennaisissa alaluvuissa. Johannes "Nefastos" Laineen (yhdessä Nina Kokkisen kanssa) kirjoittama "Ruusuristiläisyys ja Pekka Ervastian perintö" yltyä nykypäivään asti ja ottaa näin huomioon myös Laineen itsensä vuonna 2006 perustaman Azazelin Tähdän, jonka teosofiaa ja teististä satanismia yhdistävä maailmankuva on kiinteässä yhteydessä myös Pekka Ervastian perintöön (s. 131). Myös "Vapaamuurarius"-luvun toinen kirjoittaja, emeritusprofessori Nils G. Holm, kuuluu itse luvussa käsiteltäviin järjestöön (s. 134), mikä tuo varmasti omalta osaltaan lisäsyvyyttä niin analyysiin kuin tietopohjaankin. Kummassakaan tapauksessa lukija ei havaitse pienimpiäkään viitteitä mahdollisten sidosten negatiivisesta vaikutuksesta itse tekstin uskottavuuteen, jota toki hyvältä tietoteokselta sopii olettaakin. Teoksen myöhemmissä luvuissa korostetaan oman position auki kirjoittami-